

FLORIAN ILLIES

1913

ŠIMTMEČIO
VASARA

Sofoklis

FLORIAN ILLIES

1913

ŠIMTMEČIO VASARA

Iš vokiečių kalbos vertė
Kristina Sprindžiūnaitė

Sofoklis

Vilnius, 2014

SAUSIS

Tą mėnesį vaikščiodami Šënbruno rūmų parke susitinka Hitleris ir Stalinas, Thomas Mannas vos neišsiduoda, koks esąs, o Franzas Kafka vos neišsikrausto iš proto dėl meilės. Prie Sigmundo Freudo ant kušetės prisimeilina katė. Labai šalta, sniegas gurgžda po kojomis. Visiškai nuskurdusi ir įsimylėjusi Gottfriedą Benną Else Lasker-Schüler gauna nuo Franzo Marco atviruką su arkliais, o Gabrielę Münter išvadina „visišku nuliu“. Ernstas Ludwigas Kirchneris Potsdamo aikštėje piešia kokotes. Atliekama pirmoji mirties kilpa ore. Tačiau niekas negelbės. Oswaldas Spengleris jau rašo *Vakarų saulėlydį*.

Pirmoji 1913-ųjų metų akimirka. Tamsią naktį perskrodžia šūvis. Spragtelėjimas, pirštai ant gaiduko įsitempia, tada nuaidi antras duslus šūvis. Atskubėjusi policija šaulį iškart suima. Jis vardu Louisas Armstrongas.

Dvylikametis vogtu revolveriu Naujajame Orleane norėjo pasveikinti Naujuosius metus. Policija uždarė jį į kamerą ir jau ankstyvą sausio 1-osios rytą išsiuntė į juodaodžių benamių berniukų prieglaudą. Ten jis taip siautėja, kad pataisos namų direktorius Peteris Davisas, nebeišmanydamas, ko griebtis, ilgai negalvojęs įbruka berniukui į rankas trimitą (nors iš tiesų nori skelti antausį). Čia Louisas Armstrongas staiga nuščiūva, beveik švelniai paima instrumentą, jo pirštai, vos praėjusią naktį nervingai žaidę su revolverio gaiduku, vėl pajunta šaltą metalą, tačiau vietoj šūvio jis dar direktoriaus kambaryje iš trimito paleidžia pirmuosius šiltus, pašėlusius garsus.

„Ką tik nuaidėjo vidurnakčio šūvis. Rėkauja gatvėje ir ant tilto. Skamba varpai ir muša laikrodžiai.“ Iš Prahos praneša dr. Franzas Kafka, bendrovės, draudžiančios darbininkus nuo nelaimingų atsitikimų darbo vietoje, tarnautojas Bohemijos karalystėje. Jo publika sėdi tolimame Berlyne, Imanuelkirchštrasės 29 namo vidurinio aukšto bute, tai tik vienas žmogus, bet jis rašančiajam – visas pasaulis: Felice Bauer, dvidešimt penkerių, šiek tiek blondinė, šiek tiek prakauli, šiek tiek ilgšė, Carlo Lindströmo akcinės bendrovės stenografuotoja ir

mašininkė. Rūgų jūtį, lietui pilant kaip iš kibiro, jiedu tespėjo susipažinti, ji buvo sušlapusi kojas, o jį baimė kurstė tučtuojau sprukti, kiek kojos neša. Bet nuo to laiko juodu naktimis, kai namiškiai miega, rašo vienas kitam didžiai temperuotus, užburiančius, keistus, nerimastingus laiškus. O popietėmis dažniausiai parašo dar po vieną. Kai sykių porą dienų iš Felicės nieko nebuvo girdėti, jis, prabudęs iš neramių sapnų, apimtas nevilties pradėjo rašyti *Metamorfozę*. Buvo pasakojęs jai tą istoriją, prieš pat Kalėdas užbaigė (dabar istorija gulėjo jo sekretėre, šildoma dviejų Felicės nuotraukų, kurias ji pati jam buvo atsiuntusi). Bet tai, kad jos tolimas mylimasis Franzas labai greitai pats gali virsti baisia mįsle, ji suprato tik iš šio naujamečio laiško. Kažin, ar ji, lyg šiaip sau paklausė jis, trenktų jam stipriai skėčiu, jeigu jis tiesiog liktų gulėti lovoje, o jie būtų sutarę susitikti Frankfurte prie Maino ir po parodos eiti į teatrą; va kokiu klausimu pradeda Kafka – triguba tariamąja nuosaka. O paskui, regis, visai nekaltai prisiekinėja ją mylįs, svajoja apie tai, kad Felicės ir jo rankos bus neišardomai sujungtos. Ir vėl dėsto toliau, ką pradėjęs: „Vis dėlto įmanoma, kad sykių šitaip sujungtą porą ves ant ešafoto.“ Išties viliojanti perspektyva laiške merginai. Dar nė nepasibučiuota, o vyriškis jau fantazuoja, kaip abudu lips ant ešafoto.

Regis, Kafka pats nusigando dėl to, kas jam prasiveržė: „Betgi kiek visko man ateina į galvą?“ – rašo jis. Paaiškinimas paprastas: „Tai dėl to, kad Naujieji metai – trylikti.“ Tad štai kaip prasideda 1913-ieji pasaulinėje literatūroje: smurto fantazija.

Skelbimas apie dingusius asmenis. Nerasta Leonardo „Mona Liza“. 1911-aisiais ji buvo pavogta iš Luvro, iki šiol

pėdsakai vis dar neaptikti. Paryžiaus policija kvočia Pablo Picasso, tačiau jis turi alibi ir paleidžiamas namo. Gedintys prancūzai Luvre deda gėlių puokštes prie plikos sienos.

Pirmomis sausio dienomis, kada tiksliai – nežinome, traukiniu iš Krokuvos į Šiaurės stotį Vienoje atvyksta truputį apšepęs trisdešimt ketverių metų rusas.

Lauke pūga. Jis šlubuoja. Plaukai šįmet dar netrinkti, lyg krūmynas po nosimi išsikeroję vešlūs ūsai negali paslėpti raupų randų veide. Jis avi rusų valstiečių batais, neša prigrūstą lagaminą, vos atvykęs išsyk sėda į tramvajų, nuvešiantį jį į Hycingą. Jo pase įrašyta „Stavros Papadopoulos“, tai turėtų būti lyg ir graikiškai, lyg ir gruziniškai, o kadangi atrodė toks apšepęs ir buvo taip šalta, tuo patikėjo visi pasieniečiai. Krokuvoje, kitoje tremtyje, kelionės išvakarėse jis paskutinį sykį įveikė Leniną šachmatais, septintą kartą iš eilės. Šachmatais žaidė kur kas geriau, nei važiavo dviračiu. Leninas beviltiškai stengėsi jį išmokyti. Revoliucionieriai turi būti greiti, kalė jam į galvą. Tačiau vyriškis, – iš tiesų vardu Josifas Visarionovičius Džugašvilis, o dabar pasivadinęs Stavros Papadopoulos – dviračiu važiuoti taip ir neišmoko. Prieš pat Kalėdas jis smarkiai griuvo ant apledėjusio Krokuvos gatvių grindinio. Koja tebebuvo žaizdota, nikstelėjo kelį, dar tik porą dienų apskritai galėjo priminti. „Šaunusis tu mano gruzine, – šypsodamasis kreipėsi Leninas į jį, atšlubavusį pasiimti padirbto paso kelionei į Vieną. – Na, tai ką – gero kelio, drauge.“

Sienas kirto netrukdomas, traukinyje su įkarščiu dirbo prie rankraščių ir knygų, kurias persėsdamas paskubomis sukišo į lagaminą.

O dabar, atvykęs į Vieną, galėjo apsieiti be maskuojančios gruziniškos pavardės. Nuo 1913-ųjų sausio jis prisistatydavo: aš esu Stalinas, Josifas Stalinas. Išlipęs iš tramvajaus dešinėje pamatė Šenbruno rūmus, ryškias šviesas blankioje žiemos pilkumoje, o už jų parką. Eiti į Šenbruno rūmų gatvės 30 namą, taip buvo parašyta lapelyje, kurį jam buvo įdavęs Leninai. Ir dar: „Skambinti Trojanovskiams.“ Tad nutrepsėjęs sniegą nuo batų ir išsišnypštęs į nosinę nelabai tvirtai spaudžia skambučio mygtuką. Duris atidariusiai tar-naitei pasako sutartą slaptažodį.

Vienoje, Berggasės 19 name, į Sigmundo Freudo darbo kabineta, kur draugija kaip tik susirinkusi išklaudyti trečiadienio pranešimo, įsmunka katė. Tai jau antra netikėta viešnia per trumpą laiką: rudens pabaigoje prie vyrų ratelio jau prisijungė Lou Andreas Salomé, iš pradžių pikta nužvelgta, o dabar beveik nuolankiai garbinama. Lou Andreas Salomé ant savo keliaraiščio jau buvo susivėrusi ilgą virtinę nukautų didžiųjų protingų vyrų skalpų: su Nietzsche ji buvo prie vienos klausytklos Šv. Petro katedroje, su Rilke vienoje lovoje, o Rusijoje lankėsi pas Tolstojų, Frankas Wedekindas savo pjesę „Lulu“, o Richardas Straussas savo operą „Salomėja“, manoma, pavadino jos garbei. Dabar prieš ją neatsilaukė Freudas, bent jau intelektualiai – šią žiemą viešniai netgi buvo leista gyventi tame aukšte, kur jis dirbo, ji diskutavo su šeimininku apie naujausią jo knygą *Totemas ir tabu*, kurią jis kaip tik rašė, ir klausėsi jo skundų dėl C. G. Jungo ir atskalūnų psichologų iš Ciuricho. Tačiau Lou Andreas Salomé, ne vienos knygos apie protą ir erotiką autorei, jau

penkiasdešimt dvejų metų, svarbiausia buvo tai, kad pats meistras moko ją psichoanalizės – paskui, kovo mėnesį, ji atidarys savo kabinetą Getingene. Taigi, ji sėdi iškilmingame trečiadienio ratelyje, greta jos mokslingi kolegos, dešinėje – jau anuomet legendinė kušetė, o visur aplinkui – skulptūrėlės, ieškodamas paguodos dėl dabarties jas rinko be senienų gyventi negalintis Freudas. O dabar, Lou žengiant pro duris, į šį garbųjį ratą prasmuko katė. Iš pradžių Freudas pyktelejo, bet pamatęs, kaip smalsiai ji apžiūrinėja graikiškas vazas ir romėniškas skulptūrėles, sujaudintas liepė atnešti pieno. Bet Lou Andreas Salomé pasakoja: „O katė nekreipė jokio dėmesio į vis didesnę jo meilę ir susižavėjimą, žaliomis įkypomis akimis šaltai žvelgė į jį lyg į kokį daiktą. Tačiau jei jis, tegu tik akimirka, pageidavo iš jos daugiau nei vien tik egoistinio narciziško murkimo, turėjo nuleisti koją nuo patogaus šezlongo ir išradingai, hipnotizuojamai judinti bato nosį, kad patrauktų jos dėmesį.“ Vėlesnėmis savaitėmis katę įsileisdavo į sambūrį, o kai ši sirguliavo, leido su kompresais gulėti ant Freudo kušetės. Pasirodo, ji pasidavė terapijai.

Beje, sirguliuojantieji. Kurgi prapuolęs Rilke?

Nerimas, kad 1913-ieji bus nelaimingi metai, vis kamuoja amžininkus. Gabriele D'Annunzio, dovanodamas draugui savo *Šventojo Sebastijono kančią*, atsargos dėlei po dedikacija verčiau įrašo „1912 + 1“. O Arnoldui Schönbergui, pamąčiusiam nelaimę nešantį skaičių, užgniauzia kvapą. Ne be pagrindo jis išrado „dvylikos tonų muziką“ – modernio-

sios muzikos pagrindą, – iš baimės, kas bus paskui. Racionalumas, kilęs iš prietarų dvasios. Schönbergo kūrinuose nėra skaičiaus „13“, nėra net tokio takto, vargu ar rastume ir tokį puslapį. Pastebėjęs, kad jo operos apie Mozę ir Aroną pavadinimą sudarys 13 raidžių, pasibaisėjęs išbraukė iš žodžio „Aaron“ antrąją „a“, ir nuo tada operos originalo pavadinimas yra „Moses und Aron“. O dabar nelemtuoju skaičiumi bus pažymėti visi metai. Schönbergas gimė rugsėjo 13-ąją – ir jį persekioja paniška baimė, kad mirs penktadienį, 13 dieną.

Bet niekas negelbėjo. Arnoldas Schönbergas mirė penktadienį, 13 dieną (tiesa, tik 1913 + 38, taigi 1951 metais). Tačiau ir 1913-ieji pateiks jam tikrą staigmeną. Jis gaus viešą antausį. Bet – viskas iš eilės.

Dabar pirmiausia pasirodo Thomas Mannas. Ankstyvą sausio 3-iosios rytą Mannas sėda į traukinį Miunchene. Perskaitęs keletą laikraščių ir laiškų žvelgia į apsnigtas Tiuringijos Miško kalvas, paskui, vis užsnūsdamas perkaitintoje kupė, nerimauja dėl savo Katios, kuri ir vėl išvažiavo į kalnų kurortą. Kai vasarą lankė ją Davose, gydytojo priimamajame jam staiga atėjo ilgesnio apsakymo idėja, bet dabar ji atrodo beprasmė, toji istorija sanatorijoje pernelyg atitolusi nuo pasaulio. Na taip, dabar juk pirmiausia po poros savaitių pasirodys jo *Mirtis Venecijoje*. Sėdėdamas traukinyje Thomas Mannas nerimauja dėl savo garderobo, pikta, kad per ilgas keliones traukiniu drabužiuose visad išsispaudžia raukšlės, paskui viešbutyje reikės prašyti, kad paltą darsyk išlygintų.

Jis atsistoja, atitraukia kupė duris ir nusprendžia kiek pažingsniuoti pirmyn atgal. Vaikštinėja tokiu tvirtu žingsniu, kad kiti keleiviai vis pamano, jog ateina konduktorius. Už lango pro šalį skrieja Dornburgo pilys, Bad Kiosenas, Zalės vynuogynai, šlaitais lyg zebro dryžiai kyla storai apsnigtos vynuogienujų eilės. Tiesą sakant, miela akiai, bet Thomas Mannas jaučia, kad artėjant prie Berlyno jį vis labiau ima baimė.

Išlipęs iš traukinio, išsyk liepia jį vežti į viešbutį „Unter den Linden“, o prie registratūros apsižvalgo, ar kiti svečiai, besibūriuojantys toliau prie liftų, jį atpažino. Tada, apsigyvenęs savo kambaryje – tame pačiame kaip visad, kruopščiai persirengia ir dar spėja pasišukuoti ūsus.

Grunevalde, pačiuose miesto vakaruose, Alfredas Kerras savo vilos, Hiomano gatvės 6 namo, drabužinėje tuo metu rišasi peteliškę ir nusiteikęs kautis raito į viršų ūsų galiukus.

Aštuntą valandą vakaro turi prasidėti jų dvikova. Ketvirtis po septynių abu sėda į bričkas. Važiuoja į kamerinę „Deutsches Theater“ salę, atsiduria ten tuo pat metu. Ir vienas kitą ignoruoja. Šalta, tad abu skuba vidun. Kadaisė Banzine, paplūdimyje prie Baltijos jūros – tegu tai lieka tarp mūsų – jis, Alfredas Kerras, didžiausias Vokietijos teatro kritikas ir tuščiagarbis pasipūtėlis, merginosi turtingai žydaitei katės akimis – Katiai Pringsheim. Tačiau ji atstūmė jį, išdidų nežabotų minčių vroclavietį, ir metėsi į šito manieringo hanzeato Thomo Manno glėbį. Tiesą sakant, net galvoj netelpa. Bet gal šįvakar pavyks anam atsilyginti.

Thomas Mannas sėdasi pirmoje eilėje ir stengiasi spinduliuoti oria ramybe. Šį vakarą jo „Fiorencos“¹ premjera

1 Originalo pavadinimas *Fiorenza*. (Čia ir toliau pastabos vertėjos.)

Berlyne – pagal knygą, kurią rašė pamilęs Katią. Vis dėlto nujaučia, kad šis vakaras gali blogai baigtis, tas kūrinys jau seniai buvo jo galvos skausmas. Nereikėjo iš jo daryti dramos, jei norėjau užkirsti dramai kelią, galvoja jis. „Mėginau daug ką išgelbėti, bet nemanau, kad manęs klausomasi“, – rašė jis Maximilianui Hardenui² prieš išeidamas iš Mauerkircherštrasės 13 namo Miunchene.

Jam labai nepatiko žengti į akivaizdžią nelaimę. Thomui Mannui taip elgtis nedera. Bet tai, ką pamatė per repeticiją gruodį, nieko gero nežadėjo. Pjesę, kuri turėtų prikelti gyvenimui Florencijos renesansą, žiūri kankindamasis, ji vis neįtraukia, žiūrovui veikiau darbas nei pasigėrėjimas. Vienu metu Mannas leidžia sau vogčiomis dirstelėti per kairįjį petį. Ten, trečioje eilėje, pamato Alfredą Kerrą, jo pieštukas laksto bloknutu. Žiūrovų salė skendi visiškoje tamsoje, ir vis dėlto jam atrodo, kad išvelgia Kerro šypsena. Šypsena sadisto, kuris džiaugiasi, kad šis pastatymas bus puikiausia priemonė pakankinti. O pagavęs neramų Thomo Manno žvilgsnį Kerras pajunta, kaip nugara perbėga dar malonesni šurpuliukai. Jis mėgaujasi tuo, kad Thomas Mannas ir nelaimingoji jo „Fiorenca“ dabar jo rankose. Mat žino: kai labai stipriai ją suspaus ir paskui paleis, toji be gyvybės žnektelės ant žemės. Čia nusileidžia uždanga, ir kyla draugiški plojimai, tokie draugiški, kad režisierius per šį vienintelį išties pavykusį inscenizacijos epizodą sugeba dukart pakviesti Thomą Manną į sceną. Daugybėje laiškų, parašytų per ateinančias savaites, šis niekada nepamirš paminėti: dukart! Tad oriai mėgina nusilenkti – dukart! – atrodydamas veikiau nerangiai. Trečioje eilėje sėdintis Alfredas Kerras neploja. Naktį grįžęs į savo vilą Grunevalde

² Maximilian Hardn (tikroji pavardė Felix Ernst Witkowski, pasirašinėjo pseudonimu Apostata, 1861–1927) – įtakingas vokiečių publicistas ir kritikas.

Kerras, liepęs atnešti arbatos, pradeda rašyti. Iškilmingai sėdasi prie rašomosios mašinėlės ir pirmiausiai popieriuje atsiranda romėniškas vienetas.

Kerras numeruoja pastraipas, tarsi jos būtų raštų rinkinio tomai. Iš pradžių pasigalanda durklą: „Autorius yra delikati, skystoka sieliūkštė, kurios šaknys tykia tveria sėdimojoje.“ O tada jau kaip reikiant užsimoja: dama Fiorenca tikriausiai turėtų būti laikoma Florencijos simboliu, bet yra visiškai bekraujė, visa pjesė sukurpta bibliotekose, negyva, sausa, be energijos, kičas, niekam nereikalinga. Jis taip ir parašė. Baigęs dešimtuoju numeriu pažymėtą pastraipą patenkintas ištraukia iš mašinėlės popieriaus lapą. Sunaikintas. Kitą rytą, kai Thomas Mannas lipa į Miuncheno traukinį, Kerras liepia nunešti tekstą į laikraščio *Der Tag*³ redakciją. Recenzija išeina sausio penktąją. Skaitydamas ją Thomas Mannas sugniūžta. Kerras rašo, kad jis esąs „nevyriškas“, – tai Manną užgaus labiausiai. Gal tai Kerro užuomina į Thomo Manno slepiamą homoseksualumą, o gal Mannas tik suprato tai kaip užuominą – bene dabar svarbu. Tik Krausas taip tiksliai, kaip ir Kerras, numatė, kur jo žodžiai paliks gilias žaizdas. Šiaip ar taip, Thomas Mannas pasijunta labai įžeistas – „iki kraujo“, kaip pats rašo. Po šios kritikos jis neatsigaus visą 1913-ųjų pavasarį, nebus nė vieno laiško, kuriame apie tai neužsimintų, nė vienos dienos be pykčio tam žmogui, tam Kerrui. Hugo von Hofmannsthalui Mannas rašo: „Aš daugmaž žinojau, kas įvyks, bet tai pranoko visus lūkesčius. Nuodingas maivymasis, net ir ničnieko nenutuokiąs žmogus jame gali išvelgti asmenišką troškimą pribaugti!“

3 Diena (vok.).

Kerras taip parašė tik todėl, kad negavo manęs, mielasis mano Tomi, guosdama sakys iš kurorto grįžusi Katia ir motiniškai perbrauks jam per sklastymą.

Pradedami du nacionaliniai mitai: Niujorke pasirodo pirmasis žurnalo *Vanity Fair* numeris, o Esene Karlo ir Theo Albrechtų motina atidaro „Aldi“ prekybos centrų pirmtaką.

O kaip laikosi Ernstas Jüngeris⁴? „Dar gerai.“ Bent jau taip įvertinamas septyniolikmečio vaikinio iš Hamelno reformuotosios mokyklos rašinys apie Goethės „Hermaną ir Dorotėją“. Nors jis ir rašė: „Epas perkelia mus į Prancūzijos revoliucijos laikus, kai įkaitusi pašvaistė prikėlė iš kasdienybės pusiaumigos net taikius tylaus Reino slėnio gyventojus“, vis dėlto mokytojui tai nebuvo pakankamai gerai. Raudonu rašalu jis paraštėje įrašė: „Išraiška šįsyk pernelyg blaivi.“ Sužinome: Ernstas Jüngeris buvo išsiblavęs jau tada, kai kiti netgi nelaikė jo girtu.

Kiekvieną popietę Ernstas Ludwigas Kirchneris sėda į ką tik nutiestą metro ir važiuoja iki Potsdamo aikštės stoties. Iš Drezdeno, to įstabiai užmiršto vasariško baroko miesto, kur buvo įsteigtas „Tilto“⁵ sambūris, į Berlyną su Kirchneriu visai neseniai persikėlė ir kiti dailininkai – Erichas Heckelis, Otto Muelleris, Karlas Schmidtas-Rottluffas.

4 Ernst Jünger (1895–1998) – abiejuose pasauliniuose karuose dalyvavęs vokiečių rašytojas, karą reflektuojantys jo kūriniai poliarizuoja iki šiol.

5 *Die Brücke* (vok.).

Toji neišardoma bendrija dalijosi dažais ir moterimis, o jų paveikslai buvo tokie panašūs, kad negalėjai atskirti, kuris kurio. Tačiau Berlynas, tas sostine pasivadinęs, pernelyg didelis ir pulsuojantis miestas, paverčia juos individualiais ir tarsi pjūklas pjauna juos jungusius tiltus. Visi kiti save atrado Drezdene – garbindami švarias spalvas, gamtą ir žmogaus nuogybę. Berlyne jiems gresia būti užgožtiems.

O Ernstas Ludwigas Kirchneris save atranda tik Berlyne – pradėjęs ketvirtąją dešimtį. Jo menas – miestiškas, šiurkštus, figūros ištįsusios, pieštukas karštingiškas ir agresyvus, kaip ir pats miestas, ant jo paveikslų tarsi lakas ant kaktos – metropolio suodžiai. Jau požeminio traukinio vagonuose jo akys godžiai siurbia žmones, bloknote ant kelių jis brūkšteli pirmus greitus eskizus, dvi trys linijos pieštuku, vyras, skrybėlė, skėtis. Paskui išlipęs braunasi pro žmonių minią, nešinas eskizų albumais ir dažais. Jį traukia prie Aschingerio vyninės, ten, sykį susimokėjęs už lėkštę sriubos, gali sėdėti visą dieną. Taigi, Kirchneris laiką leidžia ten – žiūri, piešia, vėl žiūri. Žiemą diena greit ėsta, triukšmas aikštėje užgula ausis, toje aikštėje – intensyviausias Europoje eismas, čia susikerta ne tik pagrindinės miesto susisiekimo arterijos, bet ir tradicijos bei modernybės linijos: pakilęs iš požeminio geležinkelio į dienos sniego pliurę Kirchneris pamato ne tik arklių traukiamus vežimus, gabenančius statines, bet greta jų ir pirmuosius prašmatnius automobilius bei arkliašūdžius mėginančias aplenkti bričkas. Vienu metu per didelę aikštę važiuoja keli tramvajai, kai jie ima sukti, plati erdvė prisipildo metalinio džeržgesio. O tarp jų – žmonės, žmonės, žmonės, visi bėga, tarsi vytūsi laiką, virš jų – reklaminiai skydai, giriantys dešreles, odekoloną ir alų. Po arkadomis – elegantiškai apsirengusios kokotės, prostitutės, jos vienintelės šioje aikštėje beveik nejudą, lyg vorai savo tinklų pakrašty. Jų veidai pridengti

juodais našlių šydais, kad policija negalėtų kontroliuoti, tačiau pirmiausia pamatai didžiules jų skrybėles, keisčiausius plunksnomis puoštus bokštus po žibintais, kurių žalia dujinė šviesa įžiebiamą ankstyvą žiemos vakarą.

Kaip tik šį blyškų žalsvumą, atspindintį Potsdamo aikštės kokočių veiduose, ir už tos aikštės dundantį didmiesčio triukšmą Ernstas Ludwigas Kirchneris nori paversti menu. Paveikslais. Bet jis dar nežino – kaip. Dėl to kol kas piešia toliau: „Savo piešinius tujinu, – sako jis, – o paveikslams sakau „Jūs.“ Tad susirinkęs į aplanką savo tujinamus draugužius – visą pluoštą eskizų, nupieštų prie stalo per pastarąsias valandas – skuba namo, į savo ateljė. Vilmersdorfe, Durlacho gatvės 14 name, antrame aukšte, Kirchneris susikūrė urvą: beveik visur prikabinėta rytietišku kilimų, pristatyta afrikietišku ir okeanišku figūrėlių, kaukių ir japoniškų širmų, be to, dar keletas jo paties skulptūrų, jo baldai ir paveikslai. Išlikusiose to meto Kirchnerio nuotraukose jis arba nuogas, arba vilki juodą kostiumą su kaklaryšiu, iki pat viršaus užsagstyti marškiniai – baltutėlaičiai, cigaretę rankoje laiko taip atsainiai, tarsi būtų koks Oscaras Wilde'as. Greta visad Erna Schilling, jo mylimoji, užsimirštančios aptakių kontūrų Dodo iš Drezdeno įpėdinė, šiuolaikinė moteris berniukiška šukuosena, laisvos dvasios, veido bruožai stulbinamai panašūs į Kafkos Felicės Bauer. Ji butą dekoravo siuvinėtais paveikslais pagal Kirchnerio ir savo pačios eskizus.

Kirchneris su Erna ir jos seserimi Gerda Schilling prieš metus susipažino Berlyno restorane, kur buvo šokama, ten į sceną išeidavo ir Heckelio draugė Sidi. Dailias liūdnu akių šokėjas jis dar tą patį vakarą atsivilioja į savo ateljė, nes jau iš pirmo žvilgsnio aišku: jų kūnų sudėjimas „ugdo

mano grožio pajautimą, piešiant gražų mūsų laikų moters kūną“. Iš pradžių Kirchneris susideda su devyniolikmete Gerda, paskui su dvidešimt aštuonerių Erna, o tarp tų epizodų – su abiem kartu. Kokotė, mūza, modelis, sesuo, šventoji, kekšė, mylimoji – jis per daug nesismulkiną. Iš šimtų piešinių pažįstame kiekvieną abiejų moterų detalę. Gerda juslingai provokuojanti, Erna mažomis standžiomis krūtimis ir atsikišusia sėdyne, susikaupusi, melancholiškai rami. Yra puikus to meto paveikslas: kairėje – trys viliokiškos nuogos moterys, dešinėje – menininkas savo dirbtuvėje, įsikandęs cigaretę, žinovo žvilgsniu vertina moteris, – toks jis sau patinka. „Pario nuosprendis“ – užrašė juodais dažais kitoje drobės pusėje, 1913, Ernstas Ludwigas Kirchneris.

Tačiau Kirchneriui tūnakt grįžus namo iš Potsdamo aikštės šviesos jau buvo užgesintos, Paris pavėlavo į savo nuosprendį, Erna ir Gerda jau užmigusios, apsikamšiusios didžiulėmis pagalvėmis svetainėje, kurią šis *trio infermale* pavers garsiausiu pasaulyje Berlyno kambariu.

Prūsijos princesė Viktorija Luiza ir Hanoverio hercogas Ernstas Augustas sausį pirmą kartą pasibučiuoja.

Naujamečiame *Fackel* numeryje, jau tuo metu legendiniame vieno žmogaus – Karlo Krauso – leidžiamame žurnale, pagalbos šauksmas: „Elsei Lasker-Schüler reikia 1000 markių sūnaus mokslams.“ Tarp pasirašiusių yra Selma Lagerlöf, Karlas Krausas, Arnoldas Schönbergas. Po skyrybų su Herwarthu Waldenu rašytoja nebeišgalėjo sumo-

kėti Odenvaldo mokyklai, kurioje mokėsi jos sūnus Paulis. Pusę metų leidėjas neapsisprendė, ar spausdinti kreipimąsi, Paulis jau seniai lanko internatą Drezdene, tačiau atėjus Kalėdoms netgi griežtasis teisėjas Krausas, šiaip nepermaldaujamai skiriantis emocijas ir racionalumą, pasidavė gailėstingumui. Tad jis iš tiesų įdeda tą nedidelį skelbimą paskutiniame laisvame *Fackel* plotelyje. Prieš tai Krausas parašo: „Matau apokaliptinį adjutantą, atliekantį parengiamuosius darbus prieš pasaulio pabaigą, sugedimo pasiuntinį, įkaitinantį žemiškosios būties pragaro prieangį.“

Mažučiam mansardos kambarėlyje Berlyne, Humdoldto gatvės 13 name, Grunevaldo dalyje, šalta kaip lauke. Elsę Lasker-Schüler, susisupusią į kelias antklodes, iš sapnų atsimerkus išplėšia šaižus durų skambučio garsas. Lasker-Schüler – juodos akys, tamsūs kirpčiai, negalinti be meilės, nemokanti gyventi – užsimeta rytietišką chalata ir atidaro duris laikanešiui, šis paduoda jai paštą. Ryškiai raudonas *Fackel* iš Vienos, nuo jos tolumo ir griežto bičiulio Karlo Krauso, o apačioje – mažas žydras stebuklas: atvirukas nuo Franzo Marco – „Mėlynojo raitelio“⁶ dailininko. Lasker-Schüler su savo margaspalviais apdarais, skimbčiojančiais žiedais ir apyrankėmis, nežabota fantazija kaip iš pasakų: anuomet ji įkūnijo galvotrūkčiais į modernybę lekiančios visuomenės vidinius Rytus, svajonių personažas, tokių skirtingų vyrų kaip Krausas, Vasilijus Kandinskis, Oskaras Kokoschka, Rudolfas Steineris ir Alfredas Kerras ilgesio objektas. Bet iš to, kad tave dievina, nepragyvensi. Elsei Lasker-Schüler

6 *Der Blaue Reiter* (vok.).

dabar einasi visai prastai, kai nutraukta santuoka su Herwarthu Waldenu, stambiu galerininku ir žurnalo *Sturm* leidėju, vaikstančiu į kavines su naująja savo žmona, pabaisa Nell, – dėl to Else negali ten įžengti. Bet kaip tik tokioje menininkų kavinėje gruodį ji sutiko Franzą ir Marią Marcus, ir juodu tapo jos leibgvardija, angelais sargais.

Tad Else Lasker-Schüler laiko rankose *Fackel*, nė nenuokdama apie jaudinantį Karlo Krauso skelbimą, paskui apverčia Franzo Marco atsiųstą atviruką. Ir sustingsta apimta nebylaus džiugesio. Toli gyvenantis bičiulis mažame plotelyje nupiešė jai „žydrųjų arklių bokštą“: jėgų pertekę gyvūnai, kurių bokštas siekia dangų, – anapus laiko ir sykiu pačioje jo šerdyje. Ji pajunta, kad gavo unikalią dovaną – pirmuosius mėlynus „Mėlynojo raitelio“ žirgus. Gal ši ypatinga, visuomet viską jautusi moteris pajuto netgi dar daugiau: kad praėjus kelioms savaitėms tolimajame Zindelsdorfe iš to atviruko idėjos rasis kur kas didesnis „mėlynųjų arklių bokštas“ – paveikslas, išreiškiantis programą, šimtmečio paveikslas. Dar vėliau jis sudegė, ir tik vienintelis mažas atvirukas iki šių dienų išsaugos Franzo Marco ir Elsės Lasker-Schüler pirštų atspaudus ir per amžius pasakos apie akimirką, kai ėmė šuoliuoti Mėlynasis raitelis.

Poetė susijaudina pamačiusi, kad didysis dailininkas mažame paveikslėlyje rado vietos ne tik žirgams, bet ir savo ženklams – pusmėnuliui ir auksinėms žvaigždėms, prasideda dialogas, žodžiais ir atvirukais asociacijos skrieja į vieną ir į kitą pusę. Ji pavadina jį įsivaizduojamu „Kanos kunigaikščiu“, o save – Tėbų princu Jusufu. Jau sausio 3-iąją Else rašo atsakymą dėkodama už mėlynąjį stebuklą: „Koks gražus atvirukas, – aš visad norėjau, kad mano žirgai būtų kaip tik tokios, mano mėgstamiausios, spalvos. Kaip aš Jums dėkinga!“

Kai paskui Marcas atviruku pakviečia ją kartu važiuoti į Zindelsdorfą, ji, visiškai išsekusi nuo skyrybų ir Berlyno, iškart sutinka ir sėda su Marcais į traukinį. Apsirengusi pernelyg plonai, tad Maria Marc apsiaučia ją pasiimta antklode. Labai gali būti, kad ji važiuoja tuo pačiu traukiniu, kuriuo Thomas Mannas skuba grįžti namo, į šeimos prieglobstį, iš stovinčios jam gerklėje *Fiorencos* premjeros. Smagu įsivaizduoti 1913 metų vokiečių kultūros šiaurės ir pietų polių viename traukinyje.

Atvykusi į Zindelsdorfą Alpių prieškalnėse nusilpusi poetė iš tiesų gyvena pas Franzą Marčą ir jo žmoną Mariją, stotinę matroną, po kurios sparneliu Marcas palindo pučiant atšiauriems vėjams. „Dailininkas Marcas ir jo liūtė“, taip juos vadino Else.

Bevaikės poros svečių kambaryje ji ištvėria tik kelias dienas, paskui persikelia į Zindelsdorfo kaimo viešbutuką, iš kur atsiveria platus vaizdas į pelkes iki pat kalnų. Tačiau nerimsta ir čia, šeimnininkė rekomenduoja jai Kneipso metodą, paskolina reikiamų knygų. Niekas nepadeda. Else Lasker-Schüler kaip patrakusi lekia iš Zindelsdorfo į Miuncheną, Miunchene susiranda kambarį Teresės gatvėje, pensione.

Iš paskos atvažiavę Marcai randa ją pusryčių svetainėje, ant stalo ištisa armija alavinių kareivėlių, kuriuos, matyt, nupirko sūnui Pauliui, ant staltiesės baltais ir mėlynais langučiais ji kariavo „įnirtingus mūšius – vietoj tų, į kuriuos nuolat įtraukdavo gyvenimas“. Tomis dienomis ji buvo kovingai nusiteikusi, įtūžusi, virpanti, ne visai suvokianti, ką daro. Sausio pabaigoje Tannhauserio galerijoje, per didelės Franzo Marco parodos atidarymą, Else susipažįsta su Kandinskiu. Paskui susikimba su dailininke Gabriele Münter.

Toji pasakė pastabą, o Lasker-Schüler, palaikiusi tai Marco įžeidimu, per visą galeriją rėkavo: „Aš esu menininkė ir nebeisiu, kad su manimi šitaip kalbėtų visiškas nulis!“

Maria Marc stovėjo tarp abiejų besiriejančių moterų ir nebežinodama, ko griebtis, tik šūkčiojo: „Vaikai, vaikai!“ Vėliau ji skūsis, kad Lasker-Schüler labai jau būdinga „pasaulio sielvarto persmelktos literatės poza“, bet vis dėlto „ji tikrai jį išgyveno, skirtingai nei jaunieji pasaulio sielvarto atstovai Berlyne“. Tad štai kaip atrodo pasaulis 1913-aisiais, žvelgiant iš Zindelsdorfo.

Sausio 20 dieną Centrinio Egipto mieste Amarnoje dalijamasi naujausių berlyniečio Jameso Simono finansuotų Vokiečių ordino draugijos kasinėjimų radiniais: pusė radinių atiduodama Kairo muziejui, kita pusė – vokiečių muziejams, kartu ir „išstapytas gipsinis karališkosios šeimos princesės biustas“. Prancūzų senųjų radinių valdybos direktorius sutinka su kasinėjimų vadovo, vokiečių archeologo Ludwigo Borchardo dalybomis. Kai susijaudinęs kasinėjimų pagalbininkas egiptietis padavė gipsinį biustą, tik Borchardas iškart suprato, kad rankose laiko tūkstantmečio radinį. Jau po kelių dienų biustas iškeliauja į Berlyną. Dar nevadinamas Nefertite. Tai dar nėra garsiausias pasaulyje moters biustas.

Visiškai „susukti“ metai. Tad nenuostabu, kad rusų pilotas Piotras Nikolajevičius Nesterovas 1913-aisiais koviniu lėktuvu atliko pirmąją žmonijos istorijoje „mirties kilpą“. O

austrų čiuožėjas Aloisas Lutzas speiguotą sausį taip meistriškai apsisuko ore ant užšalusio ežero, kad tas šuolis iki šiol vadinamas jo pavarde – „lutzas“. Įsibėgėjęs atbulas pašoki atkišęs kairę koją. Įsisuki staiga pakėlęs rankas. Kad atliktum dvigubą „lutzą“, suprantama, turi tai pakartoti du kartus.

Stalinas Vienoje išbus keturias savaites. Daugiau jis niekada taip ilgai nebus išvykęs iš Rusijos, kita ilga jo kelionė po trisdešimties metų ves į Teheraną, tuomet jo pokalbio partneriai bus Churchillis ir Rouseveltas (pirmasis 1913-aisiais buvo Anglijos karinio jūrų laivyno ministras, antrasis, senatorius, Vašingtone kovojo su Amerikos miškų kirtimu). Stalinas retai išeina iš slaptos buveinės Šënbruno 30 name pas Trojanovskių, jis rašo ir rašo straipsnį „Marksizmas ir nacionalinis klausimas“ – Lenino pavedimu. Retsykiais ankstyvą popietę pramankština kojas šalia esančiame šaltame tvarkingame Šënbruno rūmų parke, nuklotame sausio sniego. Trumpas sujudimas kyla tik kartą per dieną, kai imperatorius Pranciškus Juozapas iš rūmų karieta važiuoja į Hofburgą valdyti valstybės. Pranciškus Juozapas valdo net – sunku patikėti – šešiasdešimt penkerius metus, nuo 1848-ųjų. Su mylimos Sisi mirtimi jis taip ir neapsiprato, virš rašomojo stalo tebekabo jos portretas visu ūgiu.

Gunktelėjęs senasis monarchas paėjęja keletą žingsnių iki tamsiai žalios karietos, jo kvėpavimas palieka debesėlį šaltame ore, livrėjuotas tarnas uždaro dureles, ir žirgai risčia pasileidžia per sniegą. Vėl tylą.

1913

-ieji buvo ypatingi metai, kai bet kas atrodė įmanoma. Tai literatūros, dailės, muzikos pakilimo laikotarpis, kultūros aukso amžius. Visoje Europoje galėjai sutikti daugybę menininkų, kurių kūryba nulėmė mūsų pasaulio vaizdą. Jie mėgavosi gyvenimu, gėrė, rašė, tapė, kūrė, puldavo vienas kitam į glėbį ir čia pat vienas kitą atstumdavo. Aukštino patys save ir patys save prakeikdavo...

Šią knygą galima skaityti kaip to laiko menininkų gyvenimo apžvalgą, tačiau kartu ji atskleidžia daug asmeninio gyvenimo detalių, gandų, net anekdotų. Lengvas ir žaismingas pasakojimas įtraukia skaitytoją, intriguoja sekti autoriaus mintį, susieti daugybę faktų ir sužinoti netikėtą požiūrį.

Knygos autorius Florianas Illiesas (g. 1971) studijavo istoriją Bonos ir Oksfordo universitetuose, dirbo didelių Vokietijos laikraščių redaktoriumi ir žurnalistu, nuo 2008 metų vadovauja laikraščio „Zeit“ meno ir literatūros skyriui. Keturios ankstesnės jo knygos yra tarptautiniai bestseleriai, parduodami milijoniniais tiražais.

www.sofoklis.lt

9 786094 441295